Notes sobre ètica del coneixement

En l'anterior editorial reclamàvem l'existència d'un coneixement que servis a un interès tan fonamental dels individus com és la salut, i manifestàvem el compromís d'aquesta revista amb la publicació de producció intel·lectual encaminada a aquest objectiu.

El sol fet de posar la salut de l'esportista per davant del rendiment competitiu i dels interessos comercials o polítics és ja una qüestió de valors, que apunta cap a l'exigència d'una reflexió i un compromís ètic. De fet, aquest plantejament no és més que una concreció d'una qüestió més general i comuna entre els científics quan es pregunten sobre què s'investiga i per què. Tanmateix, la producció intel·lectual té altres exigències i compromisos que porten a parlar d'una ètica pròpiament del coneixement.

Ens referim, en primer lloc, al compromís amb la veritat de les coses, per dir-ho d'una manera molt general i utòpica. Els discursos científics i tota la producció intel·lectual en termes de comunicacions, ponències, articles, llibres, etc. haurien de procurar ajustar-se al màxim a la realitat dels fenòmens de què parlen. Convé recordar això perquè poden donar-se, i de fet es donen, produccions intel·lectuals que s'articulen no tant amb aquell compromís –que, tot sigui dit, tothom assumeix com a bàsic– sinó més aviat desenvolupant-se molt fortament condicionades i limitades per dinàmiques que podríem qualificar d'afegides o alienes a aquell interès bàsic i fonamental.

Una d'aquestes dinàmiques és la que converteix les teories i els models científics o tècnics en doctrines a seguir o, fins i tot, en veritats de fe. No és estrany trobar qui s'identifica com a postulant d'una aproximació teòrica i, a més, blasma i menysprea els qui no la comparteixen. Crec que és possible trobar postures com aquestes en les relacions entre professionals de diferents ciències i a l'interior d'una mateixa ciència. No cal dir que l'actitud correcta, al nostre entendre, és la de prendre les teories i els models de representació de la naturalesa com a mitjans, com a instruments conceptuals, i no pas com a fins.

Una altra dinàmica, que pot anar lligada a l'anterior, és la que s'organitza en base als individus i els seus interessos personals, gremials o polítics. No és tampoc difícil observar com existeixen correlacions de forces, a les universitats i en centres com els nostres instituts d'educació física i esports, que tendeixen a actuar promovent un determinat discurs de cara, primordialment, a crear una estructura acadèmica de poder.

Es pot argumentar que el coneixement no és neutre i que es troba sempre immers en la dinàmica social en què s'integra. No ho discutim. Però afirmem, a la vegada, que hi ha una obligació ètica en el sentit que els professionals del coneixement es mantinguin vigilants i orientats respecte de l'objectiu científic fonamental que no és altre que el de buscar la correspondència entre els discursos científics i els fenòmens de què parlen.

Aquesta idea de cercar la màxima correspondència entre les teories i els fenòmens és, no cal dir-ho, l'objectiu genuí de la recerca científica. Això no obstant i com a mostra de què les coses poden sortir de mare, s'han donat sovint els que podríem anomenar "clams d'ètica científica", posant de manifest que aquell principi o idea rectora no se segueix com cal.

Ramon Turró (1854-1926) –científic d'una formació àmplia en filosofia, fisiologia i psicologia i que va tocar temes tan interessants per a nosaltres com són el funcionament de l'equilibri, el tacte i la visió– va escriure, cap el final de la seva vida, un llibre amb un títol suggeridor per al tema que ens interessa. L'obra es deia *La disciplina mental*. En aquest llibre manifestava la seva decepció per determinats discursos grandiloqüents, allunyats de la realitat de les coses i blasmava els qui, segons ell, confonien la ciència amb l'especulació. Deia, per exemple, que en el món intel·lectual i científic hi havia qui s'enamorava més de les paraules que no pas de les coses que aquestes referien, que hi havia més gust per les construccions fantasioses que no pas per les "veritats positives" i que, en aquell món intel·lectual i científic que ell divisava, hi havia més creients que no pas observadors i experimentadors.

Potser, com s'ha dit, aquests discursos són producte de l'edat i d'un cert desencant lligat a aquesta, quan un hom s'adona que el seu treball no ha tingut l'acceptació que hauria volgut. Però també és cert que existeix una manera de fer ciència que, fins i tot mantenint les formes i els procediments, sembla estar més centrada en contrastar paraules amb paraules que paraules amb fenòmens. En tot cas, plantejaments i obres com les de Turró es presenten com a un recordatori de què existeix una ètica del coneixement, igual que existeixen ètiques o principis deontològics en altres camps professionals. Potser el primer principi deontològic del coneixement és que cal desconfiar metodològicament d'allò que es pensa, es diu o s'escriu. És el principi que afirma que no és convenient enlluernar-se amb les paraules i els discursos propis, ja que les teories no tenen un valor per elles mateixes sinó per la seva correspondència amb els fenòmens que tracten.

Una última anotació general es pot lligar al concepte de mètode. El tema del mètode és una qüestió principal i definitòria de l'activitat científica i acadèmica, en general. Normalment, però, el concepte de mètode queda igualat al de procediment i es pensa que si una persona actua amb el procediment adequat actua d'acord amb el mètode científic. Cal, però, convenir què el concepte de mètode ha d'incloure el compromís amb la veritat més que no pas amb cap altra cosa. Pot semblar pompós i extemporani dir-ho, però no sembla que hagi de considerar-se així quan, precisament, el que impera en la nostra societat acadèmica és el prejudici investigador, les correlacions de forces acadèmiques que dominen ideològicament, el màrqueting científic, el refugi en una activitat acadèmica –docent o investigadora– "protegida", la limitació a complir amb el procediment correcte, i tantes altres maneres d'actuar que semblen voler obviar aquell compromís ètic-científic fonamental.

Totes aquestes coses, i moltes altres que s'hi podrien afegir, potser es poden resumir amb aquella màxima d'Aristòtil quan afirmava de manera contundent que primer era la veritat abans que l'amistat.

JOSEP ROCA I BALASCH